

i

PRAKSISKATALOG

RESULTATER OG ERFARINGER MED INDSATSEN I FREMTIDENS DAGTILBUD

Inspiration til ledere
og personale i dagtilbud

3 Om Fremtidens Dagtilbud

Hvad kan du læse om i praksiskataloget?

Intentionerne bag Fremtidens Dagtilbud

Hvilken viden bygger praksiskataloget på?

Kort fortalt: Implementering og effekter af Fremtidens Dagtilbud

12 Overblik over indsatserne

En didaktisk ramme for pædagogiske forløb (BASIS)

Et udvidet og motiverende forældresamarbejde

16 En didaktisk ramme i fire faser

Fase 1: Forberedelse af det pædagogiske forløb

Fase 2: Planlægning af pædagogiske forløb

Fase 3: Gennemførelse af pædagogiske forløb

Fase 4: Evaluering af pædagogiske forløb

28 Et udvidet samarbejde med forældre til børn i udsatte positioner

34 Ledelsens rolle i praksis – og hvordan ledelse kan blive en drivkraft

36 Litteraturliste

OM FREMTIDENS DAGTILBUD

Fremtidens Dagtilbud er ét af flere initiativer, som i disse år undersøger, hvordan vi kan udvikle og styrke kvaliteten af de lærings- og omsorgsmiljøer, som børn indgår i i dagtilbuddene.

Udviklingsprogrammet blev igangsat af Børne- og Socialministeriet i perioden 2014-2017. Formålet har været at udvikle og afprøve indsatser og redskaber i den pædagogiske praksis, der kan bidrage til at styrke børns trivsel, udvikling og læring. Programmet skal understøtte, at børn møder passende udfordringer i inkluderende fællesskaber i dagtilbuddene og derigennem på sigt bidrage til at mindske betydningen af den negative sociale arv.

Konkret har indsatserne skullet understøtte kommuner og dagtilbud i at udvikle en systematisk og målrettet pædagogisk didaktik og et målrettet forældresamarbejde. Dvs. dagtilbuddene har fået en ramme for at arbejde intentionelt og refleksivt med at forberede, igangsætte og evaluere pædagogiske forløb med udgangspunkt i viden om de seks pædagogiske læreplanstemaer. Indsatserne er blevet udviklet og afprøvet i tæt samarbejde med kommunale forvaltninger, daginstitutioner og dagplejen. Der er taget udgangspunkt i de gældende regler for læreplanstemaerne, som de var formuleret under indsatsperioden 2014-2016. Den didaktiske ramme kan dog anvendes uafhængigt af læreplanstemaernes indhold.

En stor tak til de kommuner og dagtilbud, ledere, medarbejdere, børn og forældre, som med stort engagement har bidraget til at udvikle og afprøve indsatserne.

FAKTA

14 Kommuner har deltaget i Fremtidens Dagtilbud med tilsammen ca. 13.000 børn fordelt på 400 dagplejere i 65 legestuegrupper og 140 daginstitutioner. Det gælder både vuggestuer, børnehaver og integrerede institutioner.

De 14 kommuner er:

- Assens
- Egedal
- Esbjerg
- Frederiksberg
- Guldborgsund
- Herning
- Jammerbugt
- Lejre
- Lolland
- Mariagerfjord
- Nordfyn
- Randers
- Silkeborg
- Varde

Hvad kan du læse om i praksiskataloget?

I dette praksiskatalog kan du læse om de erfaringer, som ledere og pædagogisk personale har gjort sig i forhold til:

- at arbejde med en faglig didaktisk ramme for den pædagogiske praksis og for udviklingen af læringsmiljøet.
- at tilrettelægge et udvidet og individuelt samarbejde med forældre til børn i udsatte positioner i tæt sammenhæng med læringsmiljøet.

Alt sammen med den faglige og systematiske refleksion som kernen i den professionelle praksis og med et stærkt fokus på den faglige ledelse.

Der er i kataloget en række forslag til, hvordan det pædagogiske arbejde kan tilrettelægges, og hvilke forhold der kan hæmme eller fremme arbejdet. Derudover finder du forslag til refleksionsspørgsmål, som I kan vælge at bruge til at drøfte muligheder og behov i egen praksis.

Vi håber, at I med praksiskataloget får inspiration til den videre udvikling af jeres pædagogiske praksis og inkluderende læringsmiljøer for børnene.

Intentionerne bag Fremtidens Dagtilbud

Der er god grund til at styrke den tidlige indsats i dagtilbuddene.

I Danmark er dagtilbuddene en central del af de fleste 0-6-åriges hverdag. De er derfor også en afgørende platform for at understøtte, at alle børn får mulighed for at udfolde deres potentiale, så de trives, udvikler sig og lærer bedst muligt uanset familiemæssig baggrund.

Forskningen viser, at der er en sammenhæng mellem dagtilbud af høj kvalitet og børns senere livsmuligheder. Særligt for børn i udsatte positioner er det vigtigt, at de møder dagtilbud af høj kvalitet (Albæk Nielsen & Nygaard Christoffersen, 2009; EPPE, 2003). Dagtilbud af høj kvalitet er bl.a. kendetegnet ved pædagogisk personale, som har viden om børns udvikling og læring, og som kan reflektere over egen praksis. Det er også vigtigt, at kvaliteten af den sproglige interaktion mellem børn og voksne er høj, og at forældrene inddrages i dagtilbuddets arbejde med børnenes udvikling og læring (Albæk Nielsen & Nygaard Christoffersen, 2009; Burchinal, Vandergrift, Pianta, & Mashburn, 2010; Dyssegaard, Egeberg & Steenberg, 2013; Early Child Care Research Network, 2006; EPPE, 2003).

I danske dagtilbud er de pædagogiske læreplaner omdrejningspunktet for udviklingen af læringsmiljøerne og det pædagogiske personales målrettede understøttelse af børnenes kompetencer og erfaringer. Tidligere evalueringer viser, at den pædagogiske læreplan er et anerkendt fagligt pædagogisk redskab, der understøtter fagligheden hos personalet og sætter fokus på børns læring. Der er også peget på, at der stadig er udfordringer i forhold til at arbejde systematisk med pædagogisk didaktik i forhold til at opstille mål, igangsætte aktiviteter,

FAKTA

Hvad ved vi om børns tidlige læring og udvikling

En nylig dansk undersøgelse af 0-5-årige børns tidlige sproglige, matematiske og socioemotionelle kompetencer baseret på data fra Fremtidens Dagtilbud viser, at der allerede i dagplejen og vuggestuen ses markante forskelle i børnenes kompetencer.

Ved udgangen af vuggestuetiden er der fx mere end et års forskel på børnenes sproglige kompetencer (ordforrådet), og ved udgangen af børnehavetiden er forskellen vokset til op imod to år mellem børn med de svageste kompetencer og børn med gennemsnitlige kompetencer (Bleses, Jensen, Nielsen, Sehested & Sjö, 2016). Lignende mønster ses for tidlige matematiske og socioemotionelle kompetencer.

dokumentere og evaluere, ligesom ikke alle læreplanstemaer alle steder er bragt lige meget i spil (EVA, 2012).

Fremtidens Dagtilbud har skullet bidrage til at udvikle og kvalificere arbejdet med dels en styrket pædagogisk didaktik gennem arbejdet med de pædagogiske læreplaner, dels et mere målrettet og involverende forældresamarbejde, hvor ledelsen i forhold til alle facetter er den drivende faktor (Task Force om Fremtidens Dagtilbud, 2012).

Dagtilbuddene har derfor fået en ramme for at arbejde målrettet og systematisk med at forberede, igangsætte og evaluere pædagogiske forløb med udgangspunkt i de seks pædagogiske læreplanstemaer.

Hvilken viden bygger praksiskataloget på?

Praksiskataloget er udarbejdet på baggrund af analyserne i den afsluttende evalueringsrapport om Fremtidens Dagtilbud (Nielsen, Jensen, Bleses, Ostensen og Dybdal, 2017). Sideløbende med afprøvningen af programmet har der således været iværksat følgeforskning, som har undersøgt, hvordan og i hvilket omfang indsatsen er blevet anvendt og omsat i den pædagogiske praksis i dagtilbuddene. Hvad har været vigtigt for at understøtte forandringerne i praksis? Hvilke barrierer er vigtige at være opmærksom på? Denne del af følgeforskningen kalder vi implementeringsstudiet. Analyserne bygger desuden videre på en forundersøgelse i to af de deltagende kommuner, som er gennemført af Bente Jensen, DPU, midtvejs i programperioden.

Følgeforskningen har også undersøgt, om arbejdet med at udvikle den faglige pædagogiske praksis har resulteret i effekter på udvalgte kompetencer blandt børnene: de tidlige matematiske, sproglige og socioemotionelle kompetencer. Det kalder vi effektstudiet.

Praksiskataloget sætter særligt fokus på at formidle resultater af implementeringsstudiet, dvs. lederes og personalets erfaringer med indsatsen og deres oplevede udbytte af arbejdet. Konkret er det dagplejepædagoger, pædagogiske ledere, pædagogisk personale i daginstitutioner og dagplejere, der er blevet interviewet i den afsluttende evaluering.

FAKTA

Om effektstudiet og implementeringsstudiet

Effektstudiet af indsatsen i Fremtidens Dagtilbud har været tilrettelagt som et lodtrækningsforsøg: For at bestemme effekterne af en indsats sammenlignes udviklingen for børn, som har deltaget i indsatsen (indsatsgruppen) med udviklingen for børn, som ikke har deltaget (sammenligningsgruppen). En effekt af indsatsen vil så kunne findes som den ekstra udvikling, som børnene, der deltog i indsatsen, har haft i forhold til børnene i sammenligningsgruppen. Effektstudiet bygger på et omfattende datagrundlag, bl.a. halvårslige målinger af børnenes sproglige, socioemotionelle og tidlige matematiske kompetencer.

Implementeringsstudiet af indsatsen har undersøgt, hvordan dagtilbuddene har arbejdet med indsatsen i praksis, og hvilke forhold der har været med til at fremme og hæmme indsatsen.

Disse erfaringer er undersøgt bl.a. gennem kvalitative interview og en spørgeskemaundersøgelse blandt alle deltagende pædagogiske ledere, dagplejepædagoger og det pædagogiske personale ved programperiodens afslutning.

KORT FORTALT

Implementering og effekter af Fremtidens Dagtilbud

Nedenfor kan du læse et uddrag af de mest centrale resultater fra evalueringen af Fremtidens Dagtilbud.

En styrket, fælles didaktisk refleksion med fokus på børnenes trivsel, udvikling og læring

Samlet tegner analyserne et billede af, at en betydelig andel af det deltagende pædagogiske personale og ledelsen oplever, at BASIS-indsatsen har givet et afsæt for en styrket fælles refleksion med fokus på børnenes udvikling og læring. På tværs af pædagogiske ledere, dagplejepædagoger og pædagogisk personale vurderer omtrent 75 pct., at indsatsen har haft positive eller overvejende positive konsekvenser for den faglige praksis. Knap 25 pct. vurderer, at indsatsen hverken har haft positive eller negative konsekvenser for praksis, mens 2 pct. vurderer, at den har haft negative konsekvenser for den faglige praksis. Erfaringerne peger på, at det didaktiske proceshjul (se figur 2, side 13) kan give en fælles ramme for systematisk at reflektere over dels børnenes udbytte og udvikling, dels egen praksis. Med det didaktiske proceshjul har dagtilbuddene arbejdet i fire sammenhængende faser i 5-ugersforløb: hhv. forberedelse, planlægning, gennemførelse og evaluering. Personale og ledelse giver samlet set udtryk for, at indsatsen har højnet fagligheden i både daginstitutioner og dagplejen. Der peges samtidig blandt nogle deltagere på, at arbejdet med en større kulturændring i dagtilbuddet parallelt med den almindelige drift har været et omfattende arbejde.

Fra aktivitetsrettet til kompetencerettet praksis

Den øgede faglige refleksion kommer til udtryk ved, at personale og ledere oplever en udvikling fra en aktivitetsfokuseret praksis til en mere kompetencerettet praksis, hvor barnets udvikling og behov for støtte i højere grad er i fokus. Derudover peger særligt det pædagogiske personale i daginstitutioner på en oplevelse af, at alle børn i højere grad bliver set – og ikke kun de børn, som er mest opsøgende.

FAKTA

Find uddybende analyser og konklusioner i den forskningsbaserede evalueringsrapport om Fremtidens Dagtilbud

Undersøgelse af indsatsens implementering og effekter – Forskningsbaseret evalueringsrapport om Fremtidens dagtilbud (Nielsen, Jensen, Bleses, Ostensen og Dybdal, 2017).

Rapporten findes på www.sm.dk

OM EN HØJNET FAGLIGHED

”Tidligere mødte vi bare op, som vi var, men nu kræver vores arbejde forberedelse. Det vigtigste er, at vi kan få skruet dagligdagen sammen, så det giver mening for os, så vi ikke bare går fra børnene, men at det at gå fra børnene faktisk ender med at give mere kvalitet. Projektet har været en øjenåbner for mange medarbejdere og er på den måde med til at ændre kulturen.”

Pædagogisk leder

Større nærvær og kendskab mellem børn og mellem børn og personale

Personale og ledere i daginstitutioner giver også udtryk for, at planlægningen af aktivitetsforløb, viden om det enkelte barns forudsætninger og arbejdet i små børnegrupper hver uge har bidraget til at skabe et større nærvær og kendskab internt mellem børnene og mellem personale og børn. Planlægningen af aktiviteter opleves at skabe rum for et større fokus på interaktionen med børnene, fordi tilrettelæggelsen af aktiviteten har været på plads på forhånd. Derudover peger erfaringerne på, at der i daginstitutionerne har været stor respekt om tiden i små grupper, hvilket har skabt færre praktiske forstyrrelser og større fordybelse og dermed styrket nærværet mellem børn og det pædagogiske personale. Det er samtidig en vigtig erfaring blandt nogle dagtilbud, at det har været en omfattende kulturforandring at organisere det pædagogiske arbejde i små grupper med børnene og samtidig sikre kvalitet i arbejdet med den øvrige del af børnegruppen. Endelig tegner der sig et billede af en øget oplevet kvalitet i de vokseninitierede pædagogiske aktiviteter.

Personale og ledere, som oplever disse forandringer i deres praksis, giver udtryk for, at arbejdet med indsatsen har højnet fagligheden i dagtilbuddet, og at indsatsen særligt i dagplejen har styrket kompetencerne til i højere grad at tale om, eksplicitere og reflektere over de pædagogiske intentioner i hverdagen.

Begrænset fokus på det generelle forældresamarbejde

Målet om at udvikle et målrettet forældresamarbejde i tilknytning til de pædagogiske forløb er i mindre grad indfriet. Erfaringerne tegner et billede af, at der ikke er store forandringer i den måde, dagtilbuddene inddrager forældrene på i det generelle forældresamarbejde. Interviewene tyder på, at dette skyldes, at denne del af indsatsen har været mindst beskrevet, og at det dermed i høj grad har været dagtilbuddenes opgave at sætte både rammerne for og definere indholdet i udviklingen af forældresamarbejdet.

Både ledere og personale, herunder særligt dagplejere, oplever imidlertid, at den didaktiske ramme og understøttende værktøjer indirekte har bidraget til at kvalificere dialogen med forældrene. Således peger personalet på, at de oplever, at de er blevet stærkere og mere eksplicite i deres faglige argumenter, ligesom de oplever, at både de formelle og uformelle dialoger med forældrene i højere grad end tidligere drejer sig om børnenes udbytte af aktiviteterne og forældrenes perspektiver på, hvor de ser barnet udvikle sig.

OM EN HØJNET FAGLIGHED

”Man informerer og fortæller ikke kun – men man fortæller også hvorfor og fordi.”

Dagplejer

OM KENDSKAB OG NÆRVÆR

”Vi kan være nærværende og give fuldt fokus. Vi får set børnene på en ny måde.”

Pædagog

OM DET GENERELLE FORÆLDRESAMARBEJDE

”Vi har fået knager at hænge hverdagen op på. Selv om det er de samme ting, jeg gør, så har jeg nu et sprog for, hvad jeg gør.”

Dagplejer

Ledere oplever nye greb til at understøtte den faglige ledelse

Ser vi på ledelsen som drivkraft for en styrket didaktik og læring i personalegruppen, viser erfaringerne en stor variation i, hvordan lederne har løftet denne opgave. Dette skyldes de forskellige ressourcemæssige rammer, ledere har haft i forhold til at yde faglig sparring tæt på praksis, men også de kompetencer og præferencer den enkelte leder har haft for at udøve både organisatorisk og pædagogisk faglig ledelse. Det er imidlertid et væsentligt resultat, at hovedparten af lederne oplever, at indsatsen i høj eller i nogen grad har styrket deres rolle som faglige sparingspartnere for personalet. Erfaringerne viser, at lederne oplever, at de med den didaktiske ramme og de understøttende redskaber har fået nogle greb til at lede og komme tættere på den faglige praksis som forudsætning for at kunne styrke personalets kompetencer. Der peges også på, at indsatsen har givet en øget opmærksomhed på egen rolle i forhold til at understøtte forandringer i praksis.

De kommunale rammer og den lokale oversættelse har betydning for det oplevede udbytte af arbejdet

Samlet set tegner implementeringsstudiet et billede af, at de enkelte elementer i indsatsen for mange ledere og det pædagogisk personale opleves meningsfulde og pædagogisk relevante i daginstitutioner og dagplejen. Evalueringen viser imidlertid, at væsentlige barrierer for implementeringen af indsatsen har været de kommunale ressourcemæssige og ledelsesmæssige rammer. Nogle dagtilbud har haft svært ved at finde tid til den forberedelse, evaluering og kollegial refleksion og sparring, som den didaktiske ramme kræver, hvilket har påvirket anvendeligheden af indsatsen. Derudover er det en udbredt vurdering blandt personale og ledelse, at den tidsmæssige struktur i afprøvningen, hvor der arbejdes med femugersforløb uden ophold, har affødt et pres i dagtilbuddene i forhold til at få skabt den nødvendige kvalitet og dybde i de forberedende og evaluerende refleksioner over praksis og børnenes udvikling.

Derudover har den måde, hvorpå den didaktiske ramme og understøttende planlægningsværktøjer er blevet anvendt, haft betydning for det oplevede udbytte. Implementeringsstudiet viser, at der er en betydelig forskel på, om man har arbejdet mere fastlåst med fx indsatsens planlægningsværktøjer, aktiviteterens gennemførelse eller rammesættende med en mere fleksibel tilgang, hvor aktiviteterne løbende tilpasses ugen/dagen/situationen med kontinuerligt blik for intentionerne og målene. I den fastlåste tilgang bliver de understøttende værktøjer styrende for praksis med oplevelse af manglende mulighed for at kunne følge de muligheder og interesser, som opstår i dagtilbuddet

”

OM PROGRAMMETS RAMMER

”Der har været et tidspres i projektet, og jeg kunne have ønsket en uge imellem forløbene.”

Pædagogisk leder

”

OM INTEGRATIONEN AF INDSATSEN I HVERDAGEN

”Jeg har lagt indsatsen ved siden af. Det har været en stressfaktor.”

Dagplejer

og i børnegruppen. Det være sig når vejret ændrer sig, ved sygdom, når andre muligheder byder sig i nærområdet og i samarbejdet med andre fagligheder, eller når børnene viser interesse for nye lege mv. I den rammesættende tilgang oplever personalet redskaberne som understøttende og kvalificerende for det pædagogiske arbejde. I denne tilgang har fokus været på ikke stringent at følge den planlagte aktivitet, men derimod at justere indhold afhængigt af de givne rammer i dagtilbuddet den pågældende dag og på samme vis i samværet med børnene følge børnenes perspektiver og input uden at slippe retningen med aktiviteten.

Interviewene viser, at forskellene i tilgange også hænger sammen med, i hvilket omfang Fremtidens Dagtilbud er implementeret "ved siden af" den øvrige praksis i dagtilbuddet, eller om Fremtidens Dagtilbud er anvendt som en didaktisk ramme for den samlede pædagogiske praksis, hvor de didaktiske refleksioner ikke kun vedrører de planlagte, strukturerede aktiviteter i små grupper, men også "smitter af" på den øvrige praksis – rutinerne, børnenes leg og det spontane samvær.

Fælles læringsmål og fokus på barnets behov bærer kimen til et stærkere samarbejde mellem pædagogisk personale og forældre

Indsatsen, BASIS + Forældre, har haft til formål at afprøve metoder til at styrke et målrettet og motiverende samarbejde med forældre til børn i udsatte positioner. Fokus har været på at støtte det pædagogiske personale i at tilrettelægge samarbejdsforløb, hvor forældrene udfører små læringsaktiviteter/fokuspunkter, som supplerer aktiviteterne i dagtilbuddet. Dette er sket med udgangspunkt i fælles læringsmål for barnet, tæt dialog og systematisk opfølgning på samarbejdet om at støtte barnet. Omfanget af gennemførte forløb med udvidet samarbejde er beskedent. Dette skyldes dels ressourcerne i dagtilbuddene, dels at indsatsen primært er anvendt som en øvebane sammen med få forældre til at styrke en motiverende tilgang i dialogen med forældrene. Derudover har dagtilbuddene i starten haft vanskeligt ved at definere, hvilke børn i udsatte positioner det udvidede forældresamarbejde konkret var rettet mod. Dvs. det har været svært at indkredse, i forhold til hvilke børn og forældre det gav mening at differentiere forældresamarbejdet.

Blandt de dagtilbud, som har arbejdet med at tilrettelægge samarbejdsforløb med forældre om børn i udsatte positioner, peger erfaringerne på, at indsatsens redskaber og forløb har været konkrete og anvendelige. Særlig givtigt har det været at opstille fælles læringsmål for barnets udvikling, fordi oplevelsen er, at det fælles fokus bliver konkret og overkommeligt for begge parter. Det interviewede pædagogiske personale beskriver, at helt små fokuspunkter i samarbejdet med forældrene kan give barnet det ekstra skub, det har behov for. De interviewede forældre oplever samtidig, at det udvidede samarbejde har givet dem bedre indblik i, hvad der sker i dagtilbuddet, og at samarbejdet med personalet dermed er blevet stærkere.

OM AT FØLGE BØRNE- NES PERSPEKTIVER UDEN AT SLIPPE MÅLET

"Det pædagogiske personale tænker mere over det og er blevet mere bevidste om, hvorfor det er vigtigt for barnet, at jeg gør, som jeg gør."

Pædagogisk Leder

OM ET FÆLLES OG MOTIVERENDE INDIVIDUELT FORÆLDRE- SAMARBEJDE

"Før var det meget os, der sagde og fortalte. Nu byder vi forældrene mere ind. Det er pludselig et andet fokus for forældrene."

Pædagogisk Leder

OM ET FÆLLES OG MOTIVERENDE INDIVIDUELT FORÆLDRE- SAMARBEJDE

"Jeg har arbejdet med at gøre forældrene opmærksomme på, at jeg ikke sidder med løsningen – det er en løsning, vi må finde sammen."

Pædagog

Små og spredte positive effekter på børnenes kompetencer

Spørgsmålet er, om erfaringerne med at skabe forandringer i praksis også giver sig udslag i effekter på børnenes kompetencer, når vi ser på de kompetencemål, der er målt på i følgeforskningen; dvs. sproglige kompetencer, socioemotionelle og tidlige matematiske kompetencer.

Det overordnede billede af hovedeffekterne er, at vi finder små og spredte positive, signifikante effekter på børnenes tidlige matematiske kompetencer, der er målt på de ældste børn. Vi finder også små og spredte effekter på børnenes sproglige kompetencer, men primært for den yngste aldersgruppe, og for rim og opmærksomhed på skrift for den ældste børnegruppe. For socioemotionelle kompetencer ser vi små og spredte effekter for den yngste børnegruppe.

For hovedparten af de undersøgte baggrundskaraktistika er der ingen signifikante forskelle mellem effekterne på forskellige undergrupper af børn (fx når vi ser på moderens uddannelsesniveau, beskæftigelsesmæssige status mv.). Den mest markante forskel findes for tidlige matematiske kompetencer, når der skelnes mellem grupper af børn med forskellig oprindelse. Her har indsatsen medvirket til at bringe børn med ikke-vestlig baggrund op på samme niveau som børn med dansk baggrund ved hjælp af væsentligt større effekter for de førstnævnte. Der ses tilsvarende en svag tendens til, at de fleste af de fundne forskelle peger i retning af, at børn fra hjem med det svageste læringsmiljø får det største udbytte af indsatsen. Disse spredte, men signifikante effekter indikerer, at indsatsen i et vist omfang har understøttet børn med potentielt svagere forudsætninger for at indgå i læringsmiljøet.

Derudover ser vi en positiv signifikant sammenhæng mellem omfanget af børnenes deltagelse i aktiviteter og effekten, dvs. jo flere aktiviteter børnene har deltaget i, desto større effekter for børnenes tidlige matematiske og sproglige kompetencer (primært for den yngste børnegruppe), mens der ikke er nogen sammenhæng i forhold til de socioemotionelle kompetencer.

Det ser desuden ud til, at det er væsentligt nemmere at opnå en højere effekt af indsatserne, når der er færre børn pr. fuldtidsansat – svarende til en højere personalenormering. Dette skyldes sandsynligvis, at en højere personalenormering giver personalet bedre muligheder for at finde tid til at planlægge og gennemføre indsatserne samt ro og overskud til at fokusere på nærværet og samværet med børnene i grupperne.

Trods de spredte positive resultater er det samlet set ikke muligt at drage stærke konklusioner om børnenes udbytte af at have deltaget i Fremtidens Dagtilbud, når vi ser på de målte kompetenceområder.

FAKTA

Signifikans og effekter

Resultaterne af analyserne i effektstudiet er beskrevet med hovedvægt på de områder, hvor der er fundet signifikante effekter.

Når effekter er signifikante, kan vi statistisk set afvise, at effekterne er udtryk for tilfældigheder.

En mulig udlægning af resultaterne er, at BASIS-indsatsen i Fremtidens Dagtilbud kan give en ramme for at omsætte forskningsviden i praksis. Resultaterne indikerer imidlertid også, at den systematiske og didaktiske ramme i Fremtidens Dagtilbud og kompetenceudviklingen med fokus på systematisk didaktik, refleksion og fælles læring formentlig må gå hånd-i-hånd med en mere målrettet opkvalificering af personalet for at understøtte børnenes udvikling inden for de forskellige kompetenceområder (sprog, sociale kompetencer mv.). Derudover indikerer resultaterne, at de gode erfaringer med at omsætte en pædagogisk og didaktisk ramme i praksis kræver understøttende redskaber og støtte til at rette fokus mod børnenes læring gennem meningsfulde og vedkommende aktiviteter for børnene.

Endelig viser Fremtidens Dagtilbud også, at det at skabe forandringer i organisering, arbejdsgange og rutiner er omfattende. Udviklingen af en didaktisk ramme og en systematisk refleksiv praksis kan tage sit afsæt i strukturerede vokseninitierede aktiviteter, men kræver vedvarende fokus, ledelsen tæt på og løbende sparring i forhold til at udbrede den didaktiske ramme til den pædagogiske praksis som helhed.

OVERBLIK OVER INDSATSERNE

Her kan du læse om elementerne i to af de tre indsatser i Fremtidens Dagtilbud:

- En didaktisk ramme for pædagogiske forløb (BASIS)
- Et udvidet forældresamarbejde (BASIS + forældre).

En didaktisk ramme for pædagogiske forløb (BASIS)

Indsatsens hjørnesten er BASIS. Den er udviklet med det formål at afprøve elementer og refleksionsværktøjer til at støtte det pædagogiske personale i en tilrettelagt og reflekteret praksis. Indsatsen beskriver en ramme for at arbejde bevidst og systematisk med at reflektere over og tydeliggøre de pædagogiske intentioner, både i forhold til børnenes udvikling og læring og personalets egen praksis. Der er udviklet analyse- og planlægningsredskaber og temahæfter om de seks pædagogiske læreplanstemaer, som understøtter personalets arbejde. Temahæfterne bygger på aktuelt bedste viden om, hvad der styrker de yngste børns udvikling, trivsel og læring.

BASIS omfatter fire bærende elementer, som forskning peger på, spiller en væsentlig rolle i forhold til at styrke dagtilbuddenes refleksionskultur og udvikle dynamiske læringsmiljøer, der skærper fokus på børns læring og udvikling (bl.a. Broström, 2009; Broström, 2013).

Den bærende antagelse i Fremtidens Dagtilbud er, at børnenes trivsel, læring og udvikling understøttes af 1) et dynamisk og inkluderende læringsmiljø med fokus på kvaliteten af interaktionen mellem den voksne og barnet og på samspillet i børnegruppen. Et dynamisk læringsmiljø forudsætter dels en 2) systematisk og målrettet didaktik med en stærk faglig refleksionskultur, dels et 3) målrettet samarbejde med forældrene. Sidst, men ikke mindst er den 4) faglige pædagogiske ledelse afgørende for at skabe fælles læring i personalegruppen og drive forandringer i praksis. Figuren nedenfor viser antagelserne om samspillet mellem de fire bærende elementer.

FAKTA

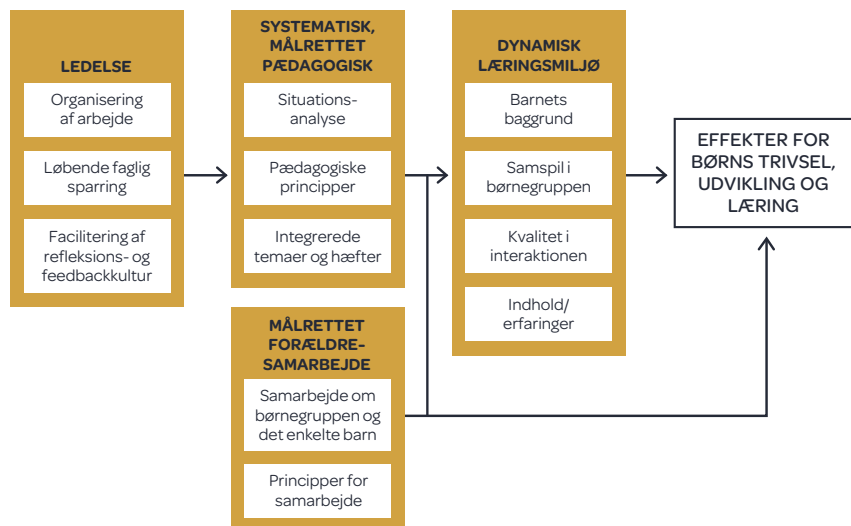
Uddybende beskrivelser af indsatserne og tankesættet bag findes i vejledninger til indsatserne.

Du kan finde vejledningerne på www.emu.dk

FIGUR 1

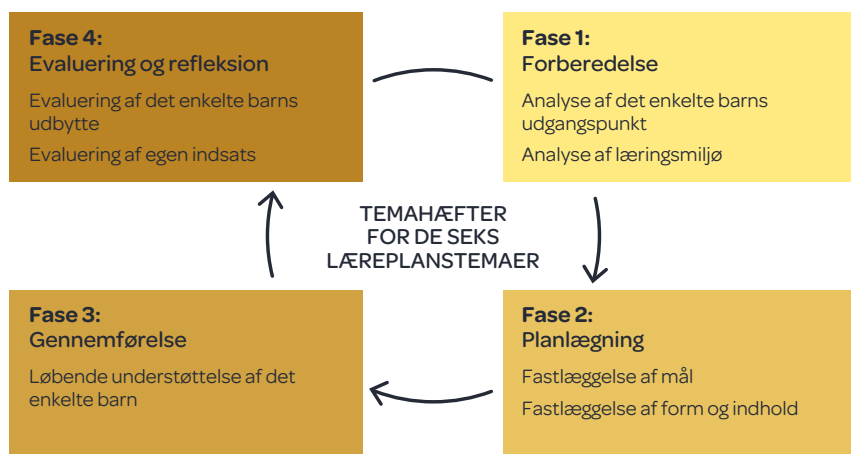
Forandringsteorien bag den pædagogiske BASIS-indsats

Konkret har ledelse og personale i daginstitutioner og dagpleje arbejdet i fire sammenhængende faser med at forberede, planlægge, gennemføre og evaluere vokseninitierede, pædagogiske forløb i små børnegrupper for fem uger ad gangen. De fire faser danner tilsammen det didaktiske proceshjul, som ses i figuren nedenfor.

FIGUR 2

Det didaktiske proceshjul

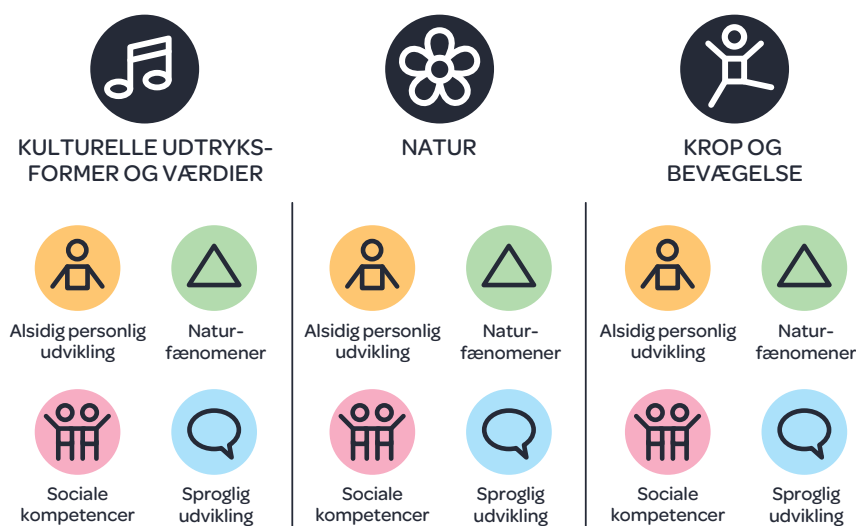
I den pædagogiske BASIS-indsats står den kontinuerlige udvikling af børnegruppens kompetencer centralt. Dagtilbuddene har derfor arbejdet med fortløbende at skabe mest mulig sammenhæng i de pædagogiske forløb. Dette er sket ved bl.a. at afprøve en kombineret læreplansmodel, hvor læreplanstemaerne er opdelt i to typer:

1) Aktivitetstemaer, som omfatter kulturelle udtryksformer og værdier, krop, bevægelse og natur, og 2) læringstemaer, som omfatter sociale kompetencer, sproglig udvikling, alsidig personlig udvikling og naturfænomener. Opdelingen afspejler temaernes indbyrdes forskellighed. Nogle temaer lægger op til, at der tilrettelægges forløb, hvor børnene får mulighed for at udforske og undersøge et tema fra forskellige perspektiver – temaerne kultur, natur og krop. Andre temaer omhandler kompetencer, der udvikles gennem konkrete erfaringer, men hvor kompetencen ikke handler om et konkret indhold, og hvor de konkrete erfaringer derfor må findes i de aktiviteter, der iværksættes, som fx kan handle om kultur, natur og kroppen.

FIGUR 3

Kombinerede læreplanstemaer i tre 5-ugersforløb

Det pædagogiske personale har arbejdet skiftevis med de tre aktivitetstemaer i pædagogiske forløb af fem ugers varighed. De enkelte aktivitetstemaer danner rammen om et sammenhængende tematisk forløb, som gennemføres på en sådan måde, at indholdet sideløbende understøtter læringsmål for hvert af de fire læringstemaer. Det betyder, at der arbejdes med de enkelte aktivitetstemaer i et sammenhængende forløb, som giver mulighed for at arbejde i dybden med det pågældende tema, mens der kontinuerligt og på tværs af forløbet arbejdes med progressionen i børnenes kompetencer inden for de fire læringstemaer.

Et udvidet og motiverende forældresamarbejde

Et udvidet forældresamarbejde handler om at styrke trivsel, læring og udvikling hos børn i udsatte positioner gennem et anerkendende, motiverende og tæt samarbejde med forældrene. Forskning viser, at det er muligt at styrke børnenes trivsel, udvikling og læring gennem

FAKTA

Find temahæfter om de pædagogiske læreplans-temaer på www.emu.dk

I temahæfterne kan du finde inspiration til læringsområder, læringsmål og eksempler på principper for interaktionen med børnene samt principper for indretningen af de fysiske rammer.

et tæt samarbejde mellem dagtilbud og forældre og gennem målrettede indsatser i hjemmet. Der er en række fællestræk i de programmer og indsatser, der har vist positive effekter for børns trivsel, udvikling og læring, som udgør indsatsens byggesten (Larsen, 2011; Jensen, 2014):

- Et inkluderende og motiverende udgangspunkt for forældre-samarbejdet.
- Vejledning og handlingsrettede strategier til forældre i samarbejdet.
- Klare fælles mål mellem forældre og det pædagogiske personale samt tæt opfølgning på samarbejdet.

Det udvidede forældresamarbejde er en individuel indsats målrettet børn, hvor der i en kortere eller længere periode viser sig hindringer for barnets trivsel og læring, og hvor barnet derfor vil have gavn af ekstra støtte og en fælles indsats mellem det pædagogiske personale og forældrene.

Der har været lagt op til, at indsatsen bygger videre på den dialog, som dagtilbuddene ofte allerede har med forældre til børn i udsatte positioner. Konkret har dagtilbuddene arbejdet med at invitere forældrene ind i et systematisk og målrettet samarbejde om, hvordan de kan understøtte barnets behov ved i hjemmet at supplere de aktivitetsforløb, som barnet er en del af i dagtilbuddet. Samarbejdsforløbene har været drevet af motiverende samtaler mellem det pædagogiske personale og forældrene, hvor hensigten har været at skabe forståelse af og motivation for samarbejdet om barnets udvikling og læring. Aktiviteterne eller fokuspunkterne i hjemmet har skullet tage afsæt i den familiære relation og ikke en professionel relation. Det betyder, at det har været vigtigt, at aktiviteterne var en tæt integreret del af det øvrige samvær i hjemmet – enten i et legebaseret samvær eller i et samvær om familiens daglige rutiner.

Figuren nedenfor illustrerer, hvordan dialogen med forældrene i det udvidede forældresamarbejde knyttes til de 5-ugers pædagogiske forløb i BASIS-indsatsen. Det pædagogiske personale begynder med et indledende møde og har derefter løbende dialog med forældre og udveksling om aktiviteter undervejs i et 5-ugersforløb og en kort statusdialog ved afslutningen af forløbet. Statusdialogen i slutningen af forløbet bruges til at vurdere behovet for et nyt 5-ugersforløb med fælles læringsmål for barnets udvikling.

FIGUR 4

Dialog med forældre i det udvidede forældresamarbejde

EN DIDAKTISK RAMME I FIRE FASER

I dette afsnit kan du læse om dagtilbuddenes centrale erfaringer med at arbejde med en didaktisk ramme for pædagogiske forløb i små børnegrupper. Vi ser på læring og erfaringer i dagtilbuddene for hver af de fire faser i det didaktiske proceshjul.

Fase 1 Forberedelse af pædagogiske forløb

Børnene træder ind i dagtilbuddets læringsmiljø med forskellige forudsætninger, grundet deres tidligere erfaringer både i hjemmet og i dagtilbuddet. Vejen til børnenes aktive deltagelse og engagement kræver derfor en forståelse af børnenes forudsætninger og behov. Et pædagogisk 5-ugers-forløb i Fremtidens Dagtilbud begynder derfor med en forberedelsesfase, hvor det pædagogiske personale reflekterer over både det enkelte barns og børnegruppens forudsætninger for at deltage meningsfuldt i pædagogiske aktiviteter og dernæst analyserer egen praksis.

Konkret anvender personalet et digitalt analyseværktøj som hjælp til at foretage en analyse af det enkelte barns situation og som grundlag for at få et billede af børnegruppens samlede kompetenceprofil. Ud fra en række vidensinformerende læringsområder og -mål i relation til sprog, sociale kompetencer, alsidig personlig udvikling og naturfænomener bliver personalet bedt om at drøfte og vurdere det enkelte barns kompetencer. Analysen bliver visualiseret i et spindelvæv, som personalet kan udtrække digitalt, og som danner et overblik over gruppens væsentligste ressourcer og behov hvert halve år.

De centrale erfaringer blandt ledere og personale er:

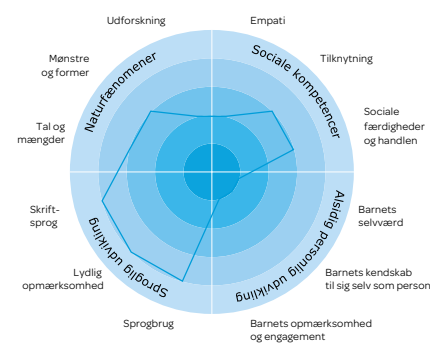
Et flersidigt fokus på alle børn

Ledere og personale giver udtryk for et stort fagligt udbytte af det digitale analyseværktøj. Det har givet et systematisk blik på det enkelte barns kompetencer og en tydeligere indsigt i børnenes individuelle behov, som personalet ikke oplever, de får i hverdagen. De forskellige perspektiver på barnet, som drøftelsen frembringer, giver en bedre fælles forståelse af barnets ressourcer og behov. Særligt dagplejere oplever, at opdelingen i centrale vidensinformerende læringsområder for hvert læreplanstema har medvirket til, at arbejdet med børnene er blevet mere konkret og understøtter, at man i højere grad kommer systematisk rundt om alle barnets kompetencer.

Et fælles blik på egen praksis

I forhold til den anden del af analyseværktøjet, som stiller refleksionsspørgsmål til personalets egen praksis og læringsmiljøet, har det givet

Kompetencehjul for børnegruppen

”

OM FORBEREDELSEN

”Vi har brugt spindelvævet meget til de børn, som ellers smutter mellem fingrene på en. Det giver viden, vi ikke har haft før. Vi går fra ’synsning’ til konkret viden.”

Pædagogisk leder

”

OM FORBEREDELSEN

”Alle læringsområder kom mere ligeværdigt i spil – jeg blev lidt tvunget til at gå ud i nye læringsområder: Vi skal huske at få det hele med.”

Dagplejer

et konkret afsæt for at udpege fokuspunkter i hverdagen. Flere peger på, at redskabet har givet en større refleksion over, hvad der skal være tilgængeligt i hverdagen, og hvordan personalet fordeler sig i løbet af dagen. Eksempelvis har refleksionerne betydet en større erkendelse af, at mange børn i institutionen havde behov for struktur og genkendelighed, hvorfor der er blevet arbejdet med at skabe tydeligere rammer for børnene.

Forskellige betingelser for refleksionen med kolleger

Et væsentligt afsæt for Fremtidens Dagtilbud har været, at analyseværktøjet ikke tegner et entydigt billede af praksis i sig selv, men udelukkende giver et systematisk og fælles afsæt for fælles faglige refleksioner og læring om børnenes behov. I daginstitutioner er analysen typisk foretaget to og to for de børn, som pædagogerne er tilknyttet på stuen/gruppen, mens der nogle steder også har været tilrettelagt refleksioner på tværs af stuer/grupper. I dagplejen har det været hensigten, at analysen af børnenes kompetencer skete i legestuen for derigennem at styrke det faglige kollegiale fællesskab og give den enkelte dagplejer forskellige perspektiver på børnenes styrker og behov. I nogle kommuner har dagplejepædagogen faciliteret dialogen og givet faglige indspark på mødet. Andre dagplejere har primært siddet alene med analysen af egne børn – nogle gange fulgt op af en dialog med dagplejepædagogen. Der er således særligt i dagplejen forskel på, i hvilket omfang redskabet er brugt til fælles refleksion. Det har bl.a. været en udfordring dels at finde den fornødne tid til forberedelsen, dels at sikre, at refleksionen bliver tilstrækkeligt grundig og dyb. Kvaliteten af refleksionen har været afhængig af den faglige ballast, den enkelte dagplejer har med sig. Uden den faglige sparring fra dagplejepædagogen har det været vanskeligt at kvalificere de faglige drøftelser. Erfaringen er således, at der er behov for andre blikke, som kan kvalificere drøftelsen, fx ved at dagplejepædagogen eller lederen deltager eller en fagperson uden for institutionen.

”

OM FORBEREDELSEN

”Analyserne af vores læringsmiljø er ikke altid gode nok til, at vi kan se os selv og vores fejl. Det der med, at der kommer én udefra, giver virkelig noget.”

TIL REFLEKSION OVER FORBEDEDELSEN

Hvordan og hvornår har I opmærksomhed på børnenes forskellige læringsmæssige forudsætninger, når I tilrettelægger egen praksis?

Hvordan sikrer I fortløbende et kritisk blik på egen praksis?

Hvilke muligheder har I for fælles faglig refleksion over, hvordan læringsmiljøer kan øge børnenes deltagelsesmuligheder – både i jeres interaktion med børnene og gennem de fysiske rammer?

Hvordan understøtter ledelsen bedst arbejdet med at sikre et systematisk blik på alle børns behov?

Fase 2

Planlægning af pædagogiske forløb

Intentionen har været, at personalets analyser af børnenes kompetencer og egen praksis danner afsæt for den efterfølgende planlægning af de pædagogiske aktiviteter. Det vil sige hjælper til, at planlægningen sker i forhold til relevante behov og læringsmål for børnegruppen. Ud fra kendskabet til børnegruppens interesser og erfaringer beslutter det pædagogiske personale, hvilke konkrete aktiviteter og pædagogiske metoder der bedst kan understøtte de valgte læringsmål, så børnene generelt mødes med passende udfordringer i hverdagen, men her med særligt fokus på de strukturerede aktiviteter i små grupper.

De centrale erfaringer blandt ledere og personale er:

Understøttende materiale om læreplanstemaerne

I temahæfterne er læreplanstemaerne udfoldet i en række læringsområder og -mål, som forskning peger på, er centrale for barnets udvikling. Læringsmålene opleves meget brugbare, fordi de har hjulpet til at finde retning og støttet personalets fokus på børnenes udvikling og læring, samtidig med at de opleves tilstrækkeligt brede til at kunne rumme forskelle inden for børnegruppen. Nogle dagplejere og pædagoger oplever mindre værdi af læringsmålene, fordi der opleves store forskelle i børnenes udviklingstrin inden for gruppen, og fordi det har været en stor opgave at sammensætte små grupper i institutionen, som er alderssvarende. For nogle dagplejere har aldersspredningen i gruppen været særligt udfordrende i forhold til at planlægge aktiviteter med udgangspunkt i læringsmålene.

De planlagte aktiviteters omfang og niveau

Det har taget tid at finde det rette omfang og niveau for de pædagogiske aktiviteter og forløb. Personale og ledere fremhæver, at de i starten fik tilrettelagt alt for omfattende og komplicerede pædagogiske forløb; både set i forhold til værdien for børnene og den tid, det krævede. Der er sket en udvikling fra forløb med mange og varierede aktiviteter til forløb med aktiviteter, hvor det pædagogiske personale har arbejdet mere i dybden med en given aktivitet og med fokus på gentagelse. Det enkle, kontinuiteten og gentagelsen opleves til gavn for børnenes læring og udvikling og har samtidig gjort planlægningsopgaven mere overkommelig. I forhold til at sikre netop gentagelse som princip har læringsprocessen konkret bestået i at tilrettelægge en aktivitet, som med forskellig vinkling kan understøtte forskellige læringsmål og kompetencer frem for at arbejde med forskellige aktiviteter for hvert af de valgte læringsmål for børnegruppen.

Planlægningsværktøjet som styrende eller understøttende

Som en del af indsatsen har personalet anvendt et digitalt refleksionsværktøj til at planlægge aktiviteter, hvor fokus er på at skabe sammenhæng mellem børnenes behov og udvikling, læringsmål og de pædagogiske aktiviteter. Der tegner sig overordnet set to forskellige måder, hvorpå værktøjet er anvendt i hverdagen – måder som også afføder væsentligt forskellige erfaringer blandt personalet.

”

OM PLANLÆGNINGEN

En dagplejer beskriver, hvordan de i legestuen fortløbende bygger oven på i små trin:

”Vi gjorde det for stort til at starte med – det er de små ting – at man bruger den samme aktivitet, som man drejer en lille smule og så lægger mere på med tiden.”

Dagplejer

”

OM PLANLÆGNINGEN

”Det er ikke aktiviteten, der er vigtig, men målet der er vigtigt.”

Pædagog

På den ene side oplever nogle pædagoger og dagplejere, at planlægningen gav køb på spontaniteten og muligheden for at gribe de muligheder, som opstod undervejs i en 5-ugersperiode, og for at tage højde for sygdom, uddannelse mv. Denne oplevelse har nogle steder givet modstand i personalegruppen, fordi oplevelsen er, at fokus har været rettet mod, om skemaer og redskaber var udfyldt uden opmærksomhed på kvaliteten af refleksionen.

På den anden side oplever en anden gruppe af pædagoger og dagplejere, at planlægningen har løftet fagligheden ved at skabe en tydelig ramme for de pædagogiske forløb, hvor der er råderum til at justere og revidere tidligere fast praksis for tilbagevendende aktiviteter, som ikke nødvendigvis afspejler børnenes behov. Denne gruppe beskriver, at de med projektet har bevæget sig i retning af et mere langsigtet og samlet blik på børnenes behov, som rækker ud over tilrettelæggelsen af aktiviteter den enkelte dag, men hvor planlagte aktiviteter ikke er fastlåste, så længe målet og de pædagogiske intentioner holdes for øje.

De to typer af erfaringer afspejler, hvordan planlægningsværktøjet kan anvendes primært styrende med fastlåste aktiviteter eller primært understøttende for det pædagogiske arbejde med en fleksibel løbende justering, hvor indhold tilpasses situationen, men hele tiden med læringsområder og -mål som pejlemærker og fælles retning.

Fælles tema for det pædagogiske forløb

Dagtilbuddene har som tidligere beskrevet arbejdet med at kombinere flere læreplanstemaer i aktivitetsforløbene for på den måde at styrke sammenhæng og kontinuitet i understøttelsen af børnenes kompetencer. Interviewene peger endvidere på, at personale og dagplejere, hvor man i hvert 5-ugersforløb har udpeget et fælles tema, oplever en større sammenhæng i arbejdet med læreplanstemaerne. Mange fremhæver, at et indholdstema som fx "HØST" som fælles omdrejningspunkt for periodens aktivitetstema skaber en rød tråd på tværs af de planlagte aktiviteter og den øvrige hverdag. Både interview med dagplejere og pædagoger efterlader indtrykket af, at det har været vanskeligt at finde den fælles røde tråd. Siden hen har erfaringerne samlet set været, at kontinuiteten og sammenhængen i høj grad ligger i det indhold, som det pædagogiske personale bringer ind i samværet med børnene. Både personale, ledere og projektledere giver udtryk for, at tematiseringen også medvirker til at synliggøre det pædagogiske arbejde for forældrene, og at den fælles planlægning styrker kontinuiteten og stabiliteten i børnenes hverdag, fordi procesplaner for dagene hjælper til, at en kollega umiddelbart kan overtage aktiviteten ved fx sygdom eller andre ændringer i hverdagen. I nogle dagplejegrupper, hvor man har planlagt et tema sammen og nogle af de samme typer af aktiviteter, fortæller dagplejerne ligeledes, at det har betydet en større kontinuitet og genkendelighed for børnene, selv om børnene har været i gæstepleje ved fx sygdom blandt dagplejere.

”

OM PLANLÆGNINGEN

”Det er nemmere efter træning og erfaring. Man bliver skarpere i processen og kan godt få tilpasset aktiviteten og samtidig knytte den til læringsmålet. Jeg blev nødt til at skrive ned, når det ikke blev som planlagt, men så måtte jeg se, hvad jeg fik ud af det.”

Pædagog

”

OM PLANLÆGNINGEN

I starten famlede vi mellem læringstemaer og aktivitets-temaer [...]. Vi hoppede fra den ene aktivitet til den anden. Nu planlægger vi et fælles tema på et personalemøde.”

Pædagog

Indsatsen som en integreret del af hverdagen

Forskelligheden mellem en mere fleksibel og fastlåst planlægning ser også ud til at have haft betydning for, om BASIS-indsatsen er blevet en integreret del af praksis eller er blevet en indsats, der er arbejdet med mere løsrevet fra den hidtidige praksis. I interviewene giver nogle dagplejere og pædagoger udtryk for, at det har været vanskeligt at nå både aktiviteter, der er tilrettelagt inden for rammen af Fremtidens Dagtilbud, og andre planlagte aktiviteter, hvorved aktiviteter i Fremtidens Dagtilbud er blevet opfattet som et brud på dagen. Andre peger på, at det har været en læringsproces at gøre indsatsen til en del af hverdagen. I forlængelse heraf fortæller projektlederne, at der undervejs i projektperioden er sket en udvikling i retning af en større kobling mellem BASIS og den eksisterende pædagogiske praksis. Hvor nogle fra det pædagogiske personale i starten betragtede aktiviteterne i Fremtidens Dagtilbud som noget, der lå ud over al anden praksis, blev det i højere grad til en tilgang, som afspejler, at Fremtidens Dagtilbud er en ramme, der kvalificerer de pædagogiske aktiviteter, som "vi laver i forvejen".

I tråd med dette peger det interviewede personale og ledere på, at den didaktiske tilgang til de formelle læringsmiljøer i små grupper også har påvirket mere uformelle læringsmiljøer i hverdagen. Personalet fortæller dels, at de pædagogiske intentioner og læringsmålene også ligger i pædagogens eller dagplejerens bevidsthed i det øvrige samvær med barnet, dels at der er en oplevelse af, at aktiviteterne i små grupper smitter af på børnenes leg senere på dagen. Det pædagogiske personales bevidste intentioner skaber dermed en retning for de øvrige læringsmiljøer i dagtilbuddet.

TIL REFLEKSION OVER PLANLÆGNINGEN

Hvornår og hvordan planlægger I jeres pædagogiske arbejde med fokus på børnenes trivsel, udvikling og læring?

I hvilken grad har I en fælles tilgang til systematisk at inddrage de pædagogiske læreplanstemaer i planlægningen?

I hvilket omfang afspejler jeres planlægning af indholdet af de pædagogiske aktiviteter og læringsmiljøerne i øvrigt børnegruppens interesser og behov?

”

OM PLANLÆGNINGEN

”Jeg kan se, at jeg understøtter læringsmålene til frokost, hvor grøntsager er blevet udskåret i forskellige former, og fx når vi har skrevet tal på huset af vinbjergs-negle i haven, for at børnene kunne genkende 'sin egen' snegl.”

Dagplejer

Fase 3

Gennemførelse af pædagogiske forløb

På baggrund af viden om børnenes forudsætninger, de valgte læringsmål og planlægningen af relevant indhold og metode har det pædagogiske personale gennemført aktiviteterne i små børnegrupper – i børnehaverne med ca. seks børn og i vuggestuer med ca. fire børn i hver gruppe. Der har i programmet været lagt op til, at der bruges ca. en halv time i grupperne, og at aktiviteterne gennemføres minimum to gange om ugen med hver børnegruppe. Målet har været at styrke kvaliteten af interaktionen mellem barn og voksne i forhold til børnenes deltagelse og engagement, fx via aktiv brug af differentieringsstrategier og ved at tydeliggøre og eksplicite den fælles læring og de fælles erfaringer med børnene.

De centrale erfaringer blandt ledere og personale er:

Små grupper

Generelt peger de interviewede ledere og personaler på, at de har haft meget positive erfaringer med at tilrettelægge aktiviteter i små grupper. Tilbagemeldingerne er, at arbejdet med små grupper fagligt har givet mening, og at gruppestørrelserne har været passende. En tidlig erfaring er, at børnene reagerer positivt og er meget motiverede for at deltage i aktiviteter i grupper. Det pædagogiske personale fortæller generelt, at børnene har deltaget aktivt i grupperne og forventningsfuldt set frem til næste gang. Dette har gennem hele projektet været et vigtigt pejlemærke for det pædagogiske personale, der på den måde har brugt den positive respons fra børnene som drivkraft i det videre udviklingsarbejde. Erfaringerne i dagplejen er, at man her har haft større aldersspredning i børnegrupperne, og at det har haft betydning for tilrettelæggelse og gennemførelse af de ugentlige aktiviteter. Nogle har oplevet det svært at gennemføre en aktivitet, som hele gruppen får udbytte af. Derfor har nogle dagplejere i stedet udnyttet de naturlige tidspunkter i løbet af dagen, hvor der kan være mulighed for at differentiere samværet med børnene. Fx når de mindste sover, hvor der kan gennemføres aktiviteter med de ældste i gruppen, eller når de to ældste børn leger egne lege, er der mulighed for aktiviteter med de mindste.

”

OM SMÅ GRUPPER

”Det er unikt at arbejde i små grupper. Det er her guldet ligger. Der har været stor respekt for det pædagogiske arbejde i de små grupper. Der er meget kvalitet i de små grupper; man ser det enkelte barn.”

Pædagogisk leder

”

OM SMÅ GRUPPER

”Jeg synes faktisk, at det jeg har opdaget er, hvor stor en effekt og hvor stor en glæde med at være i små grupper har for børnene. Bare det at komme ud i en mindre gruppe, når nu vi har en børnegruppe på 26 [...]. Vi har nogle børn, der åbner op på et niveau, vi ikke har set før. Og man opdager faktisk nogle ting, man ikke vidste om barnet, fordi der bliver plads til, at man bliver hørt.”

Pædagog

Organiseringen af læringsmiljøet

Generelt er det erfaringen, at arbejdet med små børnegrupper stiller krav til organiseringen af hverdagen og en klar opgavefordeling mellem personalet. Det har været afgørende, at den pædagogiske leder bidrager til at strukturere arbejdet via arbejdsplaner og klare aftaler, der sikrer, at personalet har både tiden og de fysiske rammer til at gennemføre aktiviteterne med børnene.

Både ledere og personaler peger på, at arbejdet i små grupper også stiller krav til organiseringen af dagtilbuddets fysiske læringsmiljø. Særligt i opstartsfasen var det nødvendigt at tage stilling til, hvor aktiviteterne i små grupper kunne finde sted. Nogle har haft tilstrækkeligt med lokaler til at kunne dele børnegruppen. Andre har haft aktiviteter i små grupper i samme lokale som de øvrige børn, fx bag rumdelere, et fordybelseshjørne mv. Det pædagogiske personale i daginstitutionerne oplever, at indsatsen har skabt et bredere blik for, hvordan både inde- og udemiljøet kan udnyttes på nye måder i forhold til forskellige gruppestørrelser.

En af de centrale erfaringer fra projektet er, at den skriftlige forberedelse har styrket mulighederne for arbejdsdeling mellem det pædagogiske personale i institutionerne. Flere ledere fremhæver, at de digitale procesplaner, som genereres ud fra planlægningsredskabet, har medvirket til, at aktiviteter har kunnet varetages af andre end dem, der har planlagt aktiviteten. Andre medarbejdere har fx kunnet springe til, hvis der var sygdomsmeldinger eller lignende. Nogle ledere giver også udtryk for, at den skriftlige forberedelse understøtter, at personalet i højere grad er eksplicitte om, hvad børnene skal den pågældende dag. Denne tydelighed i rammer og indhold smitter af på børnenes positive opmærksomhed på, hvad de laver, og hvilke erfaringer de gør sig. Det er samtidig også tydeligt, at det for mange dagplejere har været vanskeligt at skulle skriftliggøre arbejdet ved hjælp af digitale redskaber. I flere kommuner har man startet med at arbejde i papirversioner af redskaberne for at lette opgaven.

Pædagogiske principper for interaktionen

Personalet er blevet introduceret til nogle pædagogiske principper for interaktion og understøttende redskaber, som har været tænkt som en støtte til at fremme en responsiv, lydhør og inddragende interaktion med børnene i aktiviteterne og den øvrige hverdag. De interviewede ledere og personaler oplever, at brugen af de pædagogiske principper har været med til at styrke et fælles sprog om kvalitet af interaktionen og dermed udvikle det faglige samarbejde i personalegruppen. Særligt fremhæver mange, at et værktøj til at understøtte differentiering i kommunikationen med børnene, kaldet læringsstigen, har været et relevant og brugbart pædagogisk værktøj til at skabe blik for, hvordan børnene kan inddrages, støttes og udfordres forskelligt. I og med at der ikke ses store effekter på børnenes kompetencer, kan en formodning imidlertid være, at der er behov for mere målrettet kompetenceudvikling i at styrke kvaliteten i selve interaktionen med børnene.

”

OM DET FYSISKE LÆRINGSMILJØ

”De små grupper kunne godt opleves som hæmmende for andre aktiviteter i huset. Det har taget tid for personalet at understøtte, at læring kan foregå alle steder og ikke kun i ét rum. De fysiske rammer har stor betydning.”

Pædagogisk leder

”

OM GENNEMFØRELSEN AF AKTIVITETER

”Det er nødvendigt at være spontan i det strukturerede for at fastholde børnenes motivation.”

Projektleder

Erfaringer med at gennemføre aktiviteter viser, at nogle af de pædagogiske personaler i starten var uvante med at skulle gennemføre mere strukturerede aktiviteter sammen med børnene og oplevede, at planlægningen var med til at begrænse aktivitetens gennemførelse. Projektledere fortæller i forlængelse af dette, at de i starten oplevede en mere snæver tilgang til læring i nogle institutioner. Her var det nødvendigt at justere praksis med afsæt i drøftelser af de pædagogiske principper for interaktionen med børnene. Projektlederne peger dog også på, at der i indsatsperioden er sket en udvikling i retning af en større kreativitet i de pædagogiske aktiviteter, som tilrettelægges i små grupper. I takt med en større fortrolighed med metoder, redskaber og arbejdet med at have et systematisk blik for barnets forudsætninger og understøtte læringsmål har aktiviteterne fået karakter af en mere legende læring, der fx kan foregå både ude og inde, stillesiddende og i bevægelse.

TIL REFLEKSION OVER GENNEMFØRELSEN

I hvilket omfang har I en fælles forståelse af, hvordan I kan beskrive kvaliteten af jeres interaktioner med børnene?

Hvordan kommer den gode socioemotionelle understøttelse til udtryk i jeres praksis?

Hvordan kommer den læringsmæssige og guidende understøttelse til udtryk i jeres interaktioner med børnene?

Hvordan kan I få øget opmærksomhed på barnets perspektiv, herunder på at følge barnets initiativ – også i de mere strukturerede og målrettede aktiviteter?

”

OM PRINCIPPER FOR INTERAKTIONEN

”Det har også højnet samarbejdet hos os. En af de ting, medarbejderne fremhæver, er, at det er vigtigt at have rammesætning ’eksplicit’, både i forhold til hvad skal vi i dag og opsamling på, hvad har vi lært. Det har været nyt for dem, at det har stor betydning, at vi sætter ord på, hvad vi skal. ’I dag skal vi undersøge former og farver’. Jeg har virkelig oplevet mange gange, at det smitter af på børnene, og de har været tydelige omkring, hvad de har lavet, og hvad de har lært.”

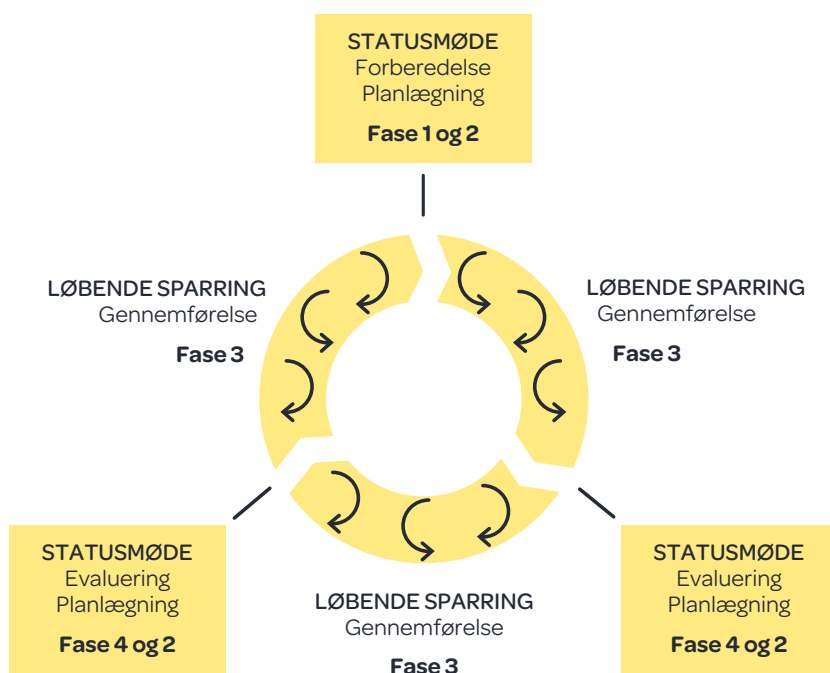
Pædagogisk leder

Fase 4 Evaluering af pædagogiske forløb

I den sidste fase i det didaktiske proceshjul har der været indlagt faste statusmøder – dvs. i afslutningen af et 5-ugersforløb. Formålet har været, at personalegruppen evaluerer det forgangne forløb og skaber fælles refleksion og læring over, dels børnenes udvikling og læring, dels tilrettelæggelsen af egen praksis i forhold til at understøtte børnenes interesser og deltagelse. Samlet set slutter evalueringsfasen derfor en læringscirkel, hvor erfaringer og fælles refleksioner skal bidrage til at kvalificere og justere praksis i det næste pædagogiske forløb – og begynde en ny læringscirkel. Personale og ledere har kunnet trække på støtteredskaber i form af en mødeguiden til at strukturere statusmødet og et overblik over personalets refleksionsnoter på gruppe-/stueniveau. Refleksionsnoten er et kort spørgeskema, som personalet har udfyldt efter hver aktivitet med fokus på børnenes deltagelse og engagement i gruppen og med fokus på den enkelte medarbejders brug af differentieringsstrategier og støtte af børnene. Endelig har der været lagt op til, at der anvendes videoobservationer af udvalgte gruppeaktiviteter som afsæt for fælles refleksion over interaktionen med børnene.

Generelt fremhæver dagplejepædagoger og pædagogiske ledere, at den løbende evaluering og refleksion efter hvert 5-ugersforløb har været en helt essentiel del af indsatsen. Både ledere og personaler

peger på, at statusmøderne har bidraget til at styrke fælles faglig refleksion og samtaler om praksis. Mange interviewede ledere og dagplejepædagoger peger på, at indsatsen har understøttet en systematik i arbejdet, som de har manglet. De oplever, at det pædagogiske personale har fået en tydelig ramme, der skaber grobund for justeringer og yderligere refleksion, hvilket medvirker til at skabe en mere reflekteret praksis i personalegruppen.

Både ledere og kommunale projektledere peger på, at den systematiske opfølgning har medvirket til at skabe en bevægelse fra aktivitetsfokus til et skarpere fokus på børnenes læring og udvikling.

Centrale erfaringer blandt personale og ledelse er:

Brug af eksisterende mødefora og facilitering af møder

Interviewede ledere fortæller, at de tidligt i forløbet besluttede at anvende eksisterende mødefora, fx personalemøder som statusmøder og blot har tilrettelagt møderne, så de fulgte kadencen i Fremtidens Dagtilbuds 5-ugersforløb. Fordelen ved denne løsning har været, at man hurtigt har fået etableret en fast struktur for statusmøderne, der også har givet medarbejdergruppen et fælles læringsrum for at drøfte erfaringerne med Fremtidens Dagtilbud. Andre ledere har valgt at gennemføre statusmøder i mindre nye fora, hvor personalet fx har mødtes fredag i den femte uge med henblik på at evaluere og planlægge aktiviteter for den kommende 5-ugersperiode.

En generel læring blandt lederne har været, at den faglige refleksion på statusmøder kræver en tydelig mødeledelse og samtalestyring, der bidrager til at facilitere drøftelser og fokusere på de vigtigste temaer. Her har der generelt været en positiv vurdering af mødeguiden som støtte til at afvikle møderne blandt dem, der har anvendt den, men blandt nogle ledere også en erkendelse af, at den ikke kan stå alene, men kræver lederens tilstedeværelse på mødet. Samtalestyring skal dels sikre, at møderne fastholder et dobbeltperspektiv, som både sætter fokus på børnenes læring og deltagelse i de gennemførte aktiviteter, dels giver anledning til at se systematisk på egen praksis og læringsmiljøet.

Deltagelse af leder/dagplejepædagog

En central del af indsatsen har handlet om, at nærmeste leder skulle være tæt på den faglige pædagogiske praksis med henblik på at understøtte refleksion og give faglig sparring til medarbejderne. Dette har fundet sted i mange dagtilbud. Interviewene tegner imidlertid også et billede af, at mange ledere har fundet det vanskeligt at finde og prioritere tid til at deltage i statusmøder. I løbet af projektperioden har flere ledere fået mulighed for at deltage og fremhæver i den forbindelse, at det har givet værdifuld indsigt i medarbejdernes faglige erfaringer og kompetencer. De oplever også, at det har bidraget til en afklaring af, hvor der har været behov for et løft, som de ikke tidligere har været opmærksomme på.

”

OM EVALUERINGEN

”Statusmødet er virkelig et godt redskab til at skabe løbende refleksion. Vi har oplevet, at refleksionen er blevet mere kvalificeret, fordi man systematisk samler op på børnenes læring.”

Pædagogisk leder

Systematisk brug af refleksionsnoter og videoobservationer

Pædagogiske ledere og dagplejepædagoger peger på, at det har været en læreproces at udvikle en systematisk evalueringskultur. Flere ledere vurderer, at refleksionsnoterne har været tidskrævende at bringe i anvendelse på statusmøderne, men også brugbare i forhold til at få et informeret afsæt for drøftelserne. Både pædagogiske ledere, dagplejepædagoger og projektledere giver derfor også udtryk for, at udviklingen af en stærk evalueringskultur kræver en langsigtet prioritering fra både ledelse og medarbejdere.

Et vigtigt mål har været at kvalificere dialogen om brugen af de pædagogiske principper i interaktionen med børnene. Derfor er det pædagogiske personale som led i indsatsen blevet opfordret til at optage video af egen praksis for at understøtte, at refleksioner bliver konkrete, praksisnære og synlige. Det har været meget forskelligt, om dagtilbudene har valgt at bruge videoobservationer. Generelt er der dog meget positive tilbagemeldinger fra dagplejere og institutioner, hvor man har afprøvet denne tilgang. Det pædagogiske personale oplever, at det kan være grænseoverskridende de første gange at skulle se video af egen praksis, men samtidig at det er meget berigende at få konkret feedback på fx sprogbrug, kropssprog mv. og kvaliteten af interaktionen i det hele taget med fokus på at forstørre de gode eksempler.

”

OM BRUGEN AF REFLEKSIONSNOTER

”Når du sidder og bearbejder noget, du lige har gjort ved at reflektere over det, så sætter det sig i din hukommelse [...]. Det sætter sig på en anden måde – du kan bedre huske, hvad du skal være opmærksom på næste gang.”

Pædagog

TIL REFLEKSION OVER EVALUERING AF EGEN PRAKSIS

Hvordan og hvornår evaluerer I jeres pædagogiske praksis og børnenes læring, så evalueringen kan understøtte løbende udvikling og kvalificering af jeres læringsmiljøer i hverdagen?

Hvilke forudsætninger skal være til stede for at evaluerings- og refleksionsmøder bliver en fast del praksis?

Hvordan får I de mest udbytterige evaluerings- og refleksionsmøder og hvilken dokumentation bygger jeres refleksioner på?

ET UDVIDET SAMARBEJDE MED FORÆLDRE TIL BØRN I UDSATTE POSITIONER

Det udvidede forældresamarbejde i Fremtidens Dagtilbud supplerer arbejdet med det didaktiske proceshjul ved, at personalet i de enkelte faser samarbejder med forældrene om at skabe et sammenhængende læringsmiljø mellem dagtilbud og hjem for børn, som viser tidlige tegn på hindringer for deres trivsel og læring. Det pædagogiske personale i daginstitutioner/dagplejere har således i fællesskab med forældrene tilrettelagt et forløb med fokus på, hvordan de hver især støtter barnet. Konkret bliver aktiviteter med barnet i den lille gruppe (og øvrige læringsmiljøer) i dagtilbuddet suppleret af aktiviteter og fokuspunkter, som forældre har fokus på i hjemmet. Et forløb i udvidet forældresamarbejde svarer til fem uger, men kan strække sig til flere forløb afhængigt af barnets behov.

Omfanget af indsatsens gennemførelse

På baggrund af de interviewede projektlederes, pædagogiske lederes og dagplejepædagogers tilbagemeldinger tegner der sig et billede af, at det er meget forskelligt, i hvilket omfang dagtilbuddene i de forskellige kommuner har arbejdet med indsatsen. Nogle har stort set ikke arbejdet med indsatsen, mens andre har brugt indsatsen til at udvikle en fælles tilgang til dialogen med forældrene og måder, hvorpå det pædagogiske personale på en inddragende og motiverende måde kan guide og vejlede forældrene i at støtte barnet.

Forklaringen på det begrænsede antal forløb skal ifølge de interviewede ledere hovedsageligt findes i, at det har været vanskeligt at finde tid til individuelle samarbejdsforløb både i daginstitutioner og i dagplejen, om end det tyder på, at dagplejen har haft nemmere ved at tænke samtaler og opfølgende dialog ind i hverdagen, fordi de i forvejen taler med de samme forældre hver dag. Ledere og personale bifalder i høj grad fokus på forældresamarbejdet. De lægger samtidig vægt på, at det kræver tid, hvis det skal gennemføres tilrettelagt og overvejet. Det grundlæggende tankesæt om at skabe et fælles fokus med forældrene er således noget, som nogle daginstitutioner har søgt at gøre gennem den generelle dialog med forældrene, når forældrene bringer og henter barnet. Det tyder desuden på, at indsatsen er anvendt som en "øvebane", hvor man har brugt udvalgte forløb med forældre til at give den enkelte dagplejer eller pædagog erfaring med at arbejde med et systematisk fokus på

”

OM OMFANGET AF INDSATSEN

”Det er vigtigt, at der ikke er for mange forældre med i indsatsen, da det tager tid. Det ville have været hæmmende, hvis vi havde udpeget for mange børn fra starten – hellere lidt, men godt.”

Pædagogisk leder

motivation og inddragelse af forældrene om fælles mål for barnet. At dømme ud fra interviewene har der ikke været tale om fuld implementering af indsatsen. Blandt øvrige barrierer for at arbejde med indsatsen nævner enkelte ledere, at de oplever en vis berøringsangst i forhold til at tale med forældrene om barnets udsathed, mens andre nævner, at det er svært at engagere forældrene. I lyset heraf bygger de følgende afsnit på erfaringer fra dagplejere og daginstitutioner, som i større eller mindre omfang reelt har afprøvet samarbejdsforløb med forældre i tråd med den indsats, som er beskrevet i Fremtidens Dagtilbud.

Forståelse af begrebet børn i udsatte positioner

Børn i udsatte positioner forstås i Fremtidens Dagtilbud bredt og handler om tidlige tegn på hindringer for trivsel, udvikling og læring inden for de læringsområder, dagtilbuddene arbejder med i børnegrupperne. Det indebærer også hindringer for aktiv deltagelse og inklusion i børnefællesskabet i dagtilbuddet. Det kan eksempelvis handle om barnets sproglige udvikling, barnets almene, kognitive eller kreative kompetencer eller om barnets alsidige personlige eller socioemotionelle udvikling.

Interviewene viser, at brugen af termen "børn i udsatte positioner" som en gruppe af børn, der støttes inden for dagtilbuddets rammer, har taget lang tid at oversætte til egen kontekst i nogle dagtilbud, fordi børn i udsatte positioner ofte bruges om børn, der får støtte i regi af familieafdelingen. Ledere og dagplejepædagoger lægger vægt på to grunde til, at det har taget lang tid at identificere de børn, som kunne have glæde af et udvidet forældresamarbejde. For det første kommer børn med sværere vanskeligheder ofte til at fylde meget i dagtilbuddets praksis, hvorfor det kræver ekstra opmærksomhed at sætte fokus på børn med tidlige tegn på hindringer for trivsel. Derudover oplever lederne, at målgruppen for det udvidede forældresamarbejde må ses i relation til daginstitutionens samlede profil, fordi denne er medbestemmende for, hvilke problemstillinger der bliver opfattet som sværere eller lettere. Samlet set peges der på, at indsatsen bliver tidligt forebyggende, fordi det handler om de børn, som endnu ikke får ekstern støtte, men som har brug for et ekstra rygstød i dagtilbuddet i en kortere eller længere periode. At der ikke har været udpeget specifikke karakteristika for udsatte børn på forhånd, har således givet anledning til lokale drøftelser af indsatsens målgruppe, men samtidig også kostet megen opmærksomhed på bekostning af indsatsens gennemførelse.

Identificering af børn i udsatte positioner

Der har i indsatsen været lagt op til, at personalet som en del af forbedelsesfasen skulle bruge analyseredskabet til vurdering af børnenes kompetencer og den samlede situationsanalyse hvert halve år (BASIS) til at identificere børn med behov for et udvidet forældresamarbejde. Det interviewede personale, som har brugt analyseredskabet til dette formål, oplever, at det har været et brugbart afsæt for både den kollegiale dialog og i dialogen med forældrene om barnets styrker og udfordringer. Tilsvarende giver interviewede forældre udtryk for,

EKSEMPLER

på fokuspunkter i hjemmet

- En dagplejer og forældrene havde aftalt at synge de sammen sange samt dele og læse de samme bøger i forhold til at støtte en dreng, som havde brug for at styrke sit sprogbrug.
- En forælder skulle tale om former og farver på gåturen hjem fra børnehaven (huset er firkantet og rødt mv.) for at styrke drengens kompetencer til at fortælle og beskrive, hvad han så.
- En familie skulle under aftensmaden have fokus på at tale om, hvad der var sket i løbet af dagen og derigennem motivere barnet til at tale mere – bl.a. ved at forældrene fortalte om, hvad de havde lavet.
- Når forældrene i forvejen spillede spil, skulle de have opmærksomhed på, at søsteren godt måtte vinde for at hjælpe barnet i sociale spilleregler i lege og aktiviteter.

at visualiseringen af barnets kompetenceprofil har kunnet bruges til at anlægge et fokus på, hvor barnet har behov for støtte. Nogle pædagogiske medarbejdere har dog savnet, at forældrene foretager deres egen vurdering af barnets kompetencer med samme redskab, så forældrenes perspektiv på den måde kunne inddrages helt indledningsvis i dialogen.

Det interviewede pædagogiske personale lægger vægt på, at der er tale om, hvad de betegner som mindre udfordringer for de børn, hvis forældre har indgået i et udvidet forældresamarbejde, eftersom den forebyggende indsats ligger i at støtte netop disse børn. Blandt de eksempler, som både personale og forældre har erfaringer med, nævnes typisk sproglige vanskeligheder, koncentrationsbesvær, udfordringer med at lytte til andre, herunder forstå sociale spilleregler, motoriske udfordringer samt enkelte eksempler på kommende skolestartere, hvor man har øvet barnets tegneteknik.

Fælles læringsmål for barnets udvikling

Som en del af indsatsen har dagplejer/pædagog skullet mødes med forældrene til et indledende møde for at tale om forældrenes perspektiver på barnets behov og på den baggrund finde frem til fælles mål og tegn på barnets positive udvikling de efterfølgende fem uger. Ledere fortæller, at det har været afgørende, at man fastholder fokus på helt tydelige og enkle læringsmål. Dette understøtter et fokuseret samarbejde, og gør samarbejdet mere konstruktivt og struktureret, fordi der arbejdes i små skridt frem for at gribe om hele barnets trivsel på én gang.

Projektlederne oplever, at det har haft stor positiv betydning for børnenes udvikling, at det pædagogiske personale og forældrene har fokus på fælles udpegede mål for barnet. På samme vis oplever det pædagogiske personale, at opstillingen af læringsmål giver en gensidig forpligtelse til at støtte barnets udvikling.

Det har været et vigtigt afsæt for indsatsen at arbejde med "de små skridts metode" for at gøre det overskueligt både for barn og forældre. Interviewene peger på, at det har været vigtigt for personalet at holde fast i og synliggøre de små succeser, og de samtidig har gjort en dyd ud af at afgrænse fokus, så det blev mest muligt overkommeligt for forældrene – også i de tilfælde hvor forældrene "har fyldt på" og været meget ambitiøse om aktiviteterne i hjemmet.

Endelig er der nogle daginstitutioner, der selv har valgt at formalisere aftaler med underskrift fra både personale og forældre og fundet, at det har gjort både dagtilbud og forældre mere forpligtede på samarbejdet.

Opfølgning og fælles refleksion med forældrene

Som led i indsatsen har der ud over det indledende møde været lagt op til opfølgning og refleksion mellem forældre og personale gennem korte samtaler i fx hente- og bringesituationer i løbet af de fem uger, som et samarbejdsforløb varer. Endelig har det været hensigten, at forældre og personale holder en status- og evalueringsdialog ved afslutningen af femugersforløbet.

”

OM FÆLLES LÆRINGSMÅL FOR BARNETS TRIVSEL OG LÆRING

”Læringsmålene bliver det fælles tredje.”

Projektleder

”

OM SKRIFTLIG AFTALE MED FORÆLDRE

”Der er en helt anden forpligtelse for både os og forældrene, når der er et stykke papir. Forskellen er, at du selv har siddet med forældrene. Og forældrene har også et større ejerskab, fordi de har siddet og skrevet under [...]. Det rykkede altså virkeligt.”

Pædagogisk leder

De understøttende redskaber, herunder et digitalt planlægningsværktøj for samarbejdet og dialogrammer til at støtte fokus og indhold på møder, opleves gode og brugbare til at sætte fokus på forældrenes positive erfaringer og følge op på konkrete tegn på barnets udvikling. Nogle dagtilbud har også brugt videooptagelser fra situationer med barnet i dagtilbuddet til at bygge bro i dialogen på status- og evalueringsmøder. Erfaringerne er, at videoklip er gode til at vise fremskridt for forældrene, som er tvivlsomme over for barnets udvikling, og vise, hvad der skal til for at rykke barnet i en positiv retning. Nogle ledere og dagplejepædagoger peger på, at forældrene i forbindelse med de systematiske evalueringssamtaler i høj grad kan få blik for, hvor stor en forskel en lille indsats kan gøre. Derudover nævner flere også, at selv om evalueringen er givtig, så har det også været en udfordring at finde tiden til statusdialogerne.

En motiverende og ressourcebaseret tilgang

En del af kompetenceudviklingen i det udvidede forældresamarbejde har omhandlet motiverende teknikker til at inddrage forældrene ligeværdigt, at tage afsæt i forældrenes perspektiver i samarbejdet samt ikke mindst at sætte fokus på betydningen af forældrenes rolle for barnets udvikling i det daglige, uanset forældrenes forudsætninger.

Projektlederne oplever, at der i de dagtilbud, som har arbejdet med udvalgte forløb, er sket ændringer i måden at gå til en forældresamtale på, fordi de ser et øget fokus på forældrenes ressourcer i forhold til barnets læring og udvikling og på den motiverende samtale med forældrene. Her oplever projektlederne, at strategier og teknikker i indsatsen har været frugtbare for udviklingen af forældresamarbejdet. Mere konkret peger nogle ledere på, at den motiverende tilgang til forældresamarbejdet i nogle dagtilbud har givet en erkendelse af, at man ikke nødvendigvis har praksis for at lytte til forældres hensigter og forslag, men utilsigtet kommer til primært at fortælle forældrene, hvad der er barnets behov, og hvordan der bør sættes ind med støtte.

Samtidig peger projektledere og pædagogiske ledere også på, at det for nogle medarbejdere har været svært at bringe motiverende teknikker i spil i praksis. I kompetenceudviklingen er ledere og personale primært blevet introduceret til teknikker og samtalemødel, men har haft begrænset mulighed for øvelse i teknikkerne. Det at omsætte indsatsen i praksis og få feedback på evnen til at bruge teknikker har således været dagsinstitutionens og dagplejens ansvar.

Det oplevede udbytte af arbejdet

Når vi ser på udbyttet af det udvidede forældresamarbejde, skal det ses i lyset af de indledende erfaringer, som udvalgte daginstitutioner og dagplejen har gjort sig.

- Der peges på en oplevelse af, at små fokuspunkter rykker barnets udvikling i en positiv retning – at der skal meget lidt til, for at et fælles fokus mellem personale og forældre giver barnet et ekstra rygstød.

”

OM DE SMÅ SKRIDTS METODE

”Det skal gøres helt enkelt – at vi tager fat i, hvad de [forældrene] byder ind med, er vigtigt – og så kan fagpersonen supplere med ideer til, hvad de kan gøre. Jeg spørger fx ind: 'Hvordan gør I, når I dækker bord?' Og derefter guider jeg forældrene i, hvordan de kan supplere og hvorfor.”

Pædagog

- Den tætte dialog og konkretiseringen af fælles mål og fælles fokuspunkter/aktiviteter i hhv. dagtilbud og hjem bygger bro mellem dagtilbud og hjem og skaber et fælles sprog om barnets behov og udvikling.
- Det er vigtigt at afgrænse fokus til små afgrænsede fokuspunkter. At bearbejde de små ting med forældrene giver samtidig mod på at tage fat på eventuelle større udfordringer.
- Både interviewede forældre og personale oplever, at indsatsen har gjort samarbejdet stærkere. For forældrene handler det om, at de oplever, de har fået en større forståelse af, hvad der sker i dagtilbuddet.
- Personale og forældre oplever, at indsatsen kan medvirke til at gøre forældrene opmærksomme på, hvordan de kan støtte deres barn bedst muligt, hvis der er hindringer for barnets trivsel og udvikling.
- Interviewede forældre peger på, at det har været sjovt og lærerigt at arbejde med fokuspunkter og læringsaktiviteter, ligesom de føler, at de er blevet klædt godt på af pædagogerne/dagplejerne. Flere forældre angiver dog, at det kan være svært at passe aktiviteterne ind i en travl hverdag. Andre oplever, at de får det passet ind i deres dagligdag – og at de får gjort det til en leg og til en naturlig del af deres hverdag.

TIL REFLEKSION OVER SAMARBEJDET MED FORÆLDRE TIL BØRN I UDSATTE POSITIONER

I hvilket omfang inddrager I forældrene i jeres arbejde med at undertsøtte børnenes kompetencer og spørger ind til forældrenes oplevelser af børnenes læring og udvikling?

Hvordan tilrettelægger I hhv. det generelle forældresamarbejde om børnenes trivsel og læring og det individuelle samarbejde om børn i udsatte positioner?

Hvordan kan I differentiere samarbejdet, så forældre og børns behov imødekommes bedst muligt?

Hvilke typer af samtaler har I med forældrene om, hvordan de kan støtte op om børnenes læring og udvikling i hjemmet?

Er I opmærksomme på, hvordan I kan guide forældrene i, hvordan de kan støtte børnene i det familiebaserede samvær uanset forældrenes egne forudsætninger? Hvordan?

OM AT BYGGE BRO I DIALOGEN

”Når man begynder med det positive først, så begynder forældrene at åbne sig.”

Pædagogisk leder

”Det bliver mere en fælles opgave [at støtte barnet].”

Dagplejer

”Små skridt giver store succeser.”

Pædagog

LEDELSENS ROLLE I PRAKSIS – OG HVORDAN LEDELSE KAN BLIVE EN DRIVKRAFT

Et bærende element i indsatsen har været, at et professionelt og tydeligt lederskab er vigtigt for det målrettede pædagogiske arbejde. I Fremtidens Dagtilbud har ledelsens rolle været at etablere organisatoriske rammer for en tilrettelagt pædagogisk praksis, give faglig sparring og gå foran i udviklingen af det pædagogiske arbejde. Derudover har det været at facilitere en styrket refleksions- og feedbackkultur i dagtilbuddet som det didaktiske proceshjul og understøttende redskaber giver rammerne for.

Omdrejningspunktet for udviklingen af ledelsesrollen har været to kompetenceudviklingsdage i BASIS, hvor fokus har været på, hvordan lederen kan understøtte arbejdet med en didaktisk ramme for praksis og løbende kvartalsvise møder i tværinstitutionelle og tværkommunale kvalitetsnetværk. Figuren nedefor viser, hvordan Fremtidens Dagtilbud bygger på en forståelse af, at viden oversættes til den lokale kontekst i dagtilbuddet gennem fortløbende faglig refleksion, hvor fokus er på at skabe mening i egen praksis¹. Lederen spiller en vigtig rolle i forhold til denne oversættelse og meningsgørelse.

TILGANG TIL FORANDRINGSPROCESSER OG UDVIKLING AF FAGLIG PRAKSIS I DAGTILBUDDENE

¹ Tankesættet bygger på Kjeld Arne Røviks forskning: *Trender og Translasjoner. Idéer som omformer det 21. århundredes organisasjon*. Oslo, 2007.

En ramme og en struktur for den faglige ledelsesrolle

Både de interviewede projektledere og ledere giver udtryk for, at BASIS-indsatsen har medvirket til at skabe tydeligere strukturer og rammer for den faglige ledelsesrolle. Nogle ledere oplever således, at indsatsen har været en støtte for deres lederopgaver, fordi rammerne for planlægning og refleksion har været givet på forhånd, og fordi indsatsen har givet det pædagogiske personale et fælles afsæt for at tilrettelægge det pædagogiske arbejde.

At ledere med indsatsen har fået et stærkere afsæt for at "komme tættere på" den pædagogiske og faglige praksis kommer også til udtryk ved, at interviewede ledere fremhæver deres deltagelse i status- og evalueringsmøderne som betydningsfuld. I Fremtidens Dagtilbud har der været lagt op til, at lederne, herunder dagplejepædagogerne, faciliterer alle eller nogle af møderne for at kvalificere drøftelserne af kvalitetsarbejdet og for at sikre, at de erfaringer, som blev høstet undervejs, blev omsat til fælles læring i institutionen og legestuen som helhed.

Brug af principper fra aktionslæring

For at understøtte medarbejdernes faglige læring og udvikling har der på netværksmøder været fokus på, at ledere og dagplejepædagoger skulle arbejde med principperne bag aktionslæring mellem statusmøderne i hvert forløb. Tilgangen lægger op til, at den enkelte medarbejder på baggrund af refleksion og drøftelser identificerer egne læringsmål og små prøvehandlinger, der kan afprøves i den daglige praksis. Ideen er, at den enkeltes prøvehandlinger deles med de andre i personalegruppen, og at der på statusmøderne følges op på egen læring, og hvilken betydning det har haft for praksis. Erfaringerne fra indsatsen viser, at nogle ledere er begyndt at arbejde med mål for medarbejdernes læring for at synliggøre de læreprocesser, som er nødvendige i personalegruppen, for at børnenes læring bedst muligt kan understøttes. For andre har det været vanskeligt at gennemføre i praksis, hvilket formentlig skyldes, at der ikke har været tilstrækkelig undervisning og støtte til, at ledere og personale har været fagligt klædt på til dette arbejde.

Rammer for planlægning og refleksion

Erfaringerne er, at mødeplanlægning og mulighed for at prioritere tid til refleksion har været en afgørende faktor for dagtilbuddenes udbytte af drøftelserne om børnenes udgangspunkt, opfølgning på børnenes udvikling og tilrettelæggelsen af eget læringsmiljø. Dette hænger både sammen med den lokale ledelses prioritering af projektet og tilgangen samt de lokale rammebetingelser i øvrigt. Interviewene viser, at nogle dagtilbud har arbejdet med præmissen om, at fælles refleksion og planlægning "skulle implementeres i dagligdagens huller", mens andre har tilrettelagt denne del som en integreret del af det pædagogiske arbejde ved at bruge stuemøder og personalemøder. I forlængelse heraf peger nogle pædagoger endvidere på, at planlægning, aktiviteter sammen med børnene og evaluering mv. kan gennemføres med en fuld bemanding, men at dette kan være sårbart i forhold til sygdom og øvrige

”

MULIGHEDER FOR AT UDFOLDE SIN LEDELSESROLLE

"Jeg har lettere ved at spørge undrende ind til praksis: 'Det du gør – hvordan matcher det de pædagogiske principper for interaktionen?' Det er lettere at være nysgerrig."

Pædagogisk leder

”

MULIGHEDER FOR AT UDFOLDE SIN LEDELSESROLLE

"Projektet har været en hjælpende hånd til at få noget gennemført, som ikke var let tidligere."

Pædagogisk leder

”

RAMMER FOR PLANLÆGNING OG REFLEKSION

"Vi har haft svært ved at holde statusmøder. Det har været en stor udfordring at samle dagplejerne og børnene og få ro til at evaluere."

Dagplejepædagog

ændringer i bemanningen mv. Her viser interviewene, at en adaptiv ledelse med fingerspidsførmelse for, hvornår og under hvilke vilkår forløbene kan gennemføres – som planlagt, i justeret form eller slet ikke – har været en vigtig støtte for personalet.

Derudover har de organisatoriske rammer for kollegial refleksion været en helt særlig udfordring blandt dagplejerne. Planlægning og evaluering er typisk blevet gennemført som aftenmøder med deltagelse af dagplejepædagogen. Nogle steder er der fundet lokale løsninger ved, at man har tilført ekstra ressourcer til opgaverne og dermed skabt bedre rammer for kollegial faglig refleksion i dagplejen. Fx har dagplejere fået ekstra timer til planlægning, til status- og refleksionsmøder.

Organisatorisk ledelse

Som tidligere beskrevet har faglig pædagogisk ledelse været et bærende element i indsatsen. På baggrund af interviewene bliver det tydeligt, at en stærk organisatorisk ledelse også har været afgørende for at understøtte forandringer i praksis, særligt i institutionerne. På tværs af det interviewede personale tegner der sig et billede af, at organisatorisk ledelse handler om at sikre langsigtet planlægning af personale-ressourcer, som understøtter de opgaver, det didaktiske proceshjul indebærer. Dvs. at den enkelte har råderum til at gennemfører aktiviteter i små grupper, uden at det skaber dårlig samvittighed over for kolleger, som eksempelvis har en større børnegruppe. Det handler også om at understøtte fælles skemalægning af, hvornår de enkelte medarbejdere er sammen med hvilke børn, fordelingen af fysiske rum i institutionen samt fleksibelt at revidere planer ved fx sygdom, så aktiviteter ikke nødvendigvis aflyses, men forløber på den bedst mulige måde, fx ved at to små grupper slås sammen, eller at aktiviteten ændres fra en udeaktivitet til en indeaktivitet.

Interviewene viser eksempler på, at personalet i dagtilbud med en mindre stærk organisatorisk ledelse oplever afprøvningen som mere presset og planlægningen som fastlåst med opmærksomheden rettet mod at udfylde skemaer i refleksionsværktøjer snarere end at anvende dem i den pædagogiske refleksion som tidligere beskrevet.

Interviewene tegner endvidere et billede af, at det er meget forskelligt, hvilken støtte den enkelte leder har modtaget undervejs i afprøvningen. For det første har nogle ledere haft tæt sparring fra den kommunale projektleder og lederkolleger i kommunen. Andre ledere har stået alene med opgaven og har måttet udvikle egne løsninger og arbejdsplaner. For det andet har forskelle i ledelsestid og arbejdspresset naturligvis også udgjort rammebetingelser for, hvor stor en indsats den enkelte leder har kunnet levere i forhold til at støtte implementeringen. Samlet set peger erfaringerne på vigtigheden af et tydeligt ledelsesrum, hvor lederen har mulighed for at lede organiseringen af den pædagogiske praksis og hjælpe til at stille nysgerrige og undersøgende spørgsmål til praksis i det daglige arbejde.

”

RAMMER FOR PLANLÆGNING OG REFLEKSION

”Vi har understøttet evalueringen, så der både har været refleksion i legestuegruppen og med den enkelte dagplejer. Vi er enige om, at evaluering er en enorm vigtig del af programmet.”

Dagplejepædagog

REFLEKSION OVER LEDELSENS ROLLE

Hvordan understøtter lederen eller dagplejepædagogen de organisatoriske rammer for, at personalet kan arbejde med en didaktisk ramme for arbejdet?

Hvordan og hvornår understøtter lederen og dagplejepædagogen både formelt og uformelt den faglige refleksion i personalegruppen?

Har I overvejet om I har en fælles forståelse af målene for personalegruppens egen læring i forhold til at kvalificere dagtilbuddets læringsmiljøer? Hvordan kommer det til udtryk?

Hvordan kan lederen eller dagplejepædagogen give faglig sparring og sikre, at der følges op på den enkelte medarbejders mål for egen læring og udvikling?

Litteraturliste

- Andersen, P. & Kampmann, J. (1988): *Vuggestuen – hverdag og utopi*. Socialpædagogisk Bibliotek, Munksgaard.
- Broström, S. & Thyssen, S. (1996): *Kvalitet i barnets liv i daginstitutionen – Et finsk, svensk, dansk forskningsprojekt*. Danmarks Pædagogiske Institut.
- Broström, S. & Vejleskov, H. (2009): *Didaktik i børnehaven. Planer, principper og praksis*. Dafolo forlag.
- Broström, S. (2013): Didaktik i institutionen. I: Broström, S. & Ankerstjerne, T. (red.). *Håndbog til pædagoguddannelsen. Ti perspektiver på pædagogik*. Hans Reitzels Forlag.
- Broström, S. (2014): Et legeorienteret læringsbegreb for de nul til femårige. I: Aabro, C. (red). *Læring i daginstitutioner – et erobningsforsøg*. Dafolo.
- Brown, J. S. Duguid P. (2000): *The social life of information*. Wenger E. *How we learn*. (1996) *Communities of practice. The social fabric of a learning organization*. Healthcare Forum Journal 39(4):20-6.
- Danmarks Evalueringsinstitut (2012): *Læreplaner i praksis. Daginstitutionernes arbejde med pædagogiske læreplaner*.
- Jensen, Bente (2014): *Effektive programmer der fremmer forældresamarbejde – En vidensopsamling om forældresamarbejde*. Fremtidens Dagtilbud. Aarhus Universitet.
- Klafki, W. (2001): *Dannelsesteori og didaktik*. Klim.
- Kousholt, D. (2011): *Børnefællesskaber og familieliv. Børns hverdagsliv på tværs af daginstitution og hjem*. København: Psykologisk Forlag.
- Larsen, M. S., Bang-Olsen, A., Berliner, P., Sommersel, H. B., Pedersen, A. G., Holm, A., Jensen, B., Kristensen, R. M., Ploug, N. & Tiftikci, N. (2011): Programmer for 0-6-årige med forældreinvolvering i dagtilbud: En forskningskortlægning. I: VIDA-forskningsserien 2011:02.
- Lillemyr, O. F. & Søbstad, F. (1993): *Didaktisk tænkning i barnehagen*. Tano Aschehoug.
- Nielsen, A. A. & Christoffersen, M. N. (2009): *Børnehavens betydning for børns udvikling – en forskningsoversigt*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Nielsen, A. A., Larsen, D. O. & Quvang, C. (2013): *Inkluderende forældresamarbejde – et forskningsreview*. NVIE 2013. Kan downloades elektronisk på www.nvie.dk.
- Nielsen, T. K., Tiftikci, N. & Larsen, M. S. (2013): *Virkningsfulde tiltag i dagtilbud. Et systematisk review af reviews – teknisk rapport*. Clearinghouse – forskningsserien 2013, nummer 16. Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, IUP, Aarhus Universitet.
- Røvik, Kjell Arne (2007): *Trender og Translasjoner. Ideer som omformer det 21. århundredes organisasjon*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Task Force om Fremtidens Dagtilbud (2012): *Fremtidens Dagtilbud – Pejlemærker fra Task Force om Fremtidens Dagtilbud*. Ministeriet for Børn og Undervisning.

Praksiskataloget er udgivet af

Børne- og Socialministeriet
Holmens Kanal 22
1060 København K
CVR-nr. 33962452
EAN-nr. 5798009814128

Praksiskataloget er udarbejdet af

Rambøll Management Consulting,
Aarhus Universitet
Syddansk Universitet

Rambøll Management Consulting

Hannemanns Alle 53
2300 København S
T +45 51611 000
F +45 51611 001
www.ramboll.dk

Juni 2017

Design: BGRAPHIC

Foto: Istock og Colourbox

Aktivitetstemaer

- KULTURELLE UDTRYKSFORMER OG VÆRDIER
- KROP OG BEVÆGELSE
- NATUR

Læringstemaer

- ALSIDIG PERSONLIG UDVIKLING
- SOCIALE KOMPETENCER
- SPROGLIG UDVIKLING
- NATURFÆNOMENER

- VEJLEDNING TIL BASIS-MODEL
- VEJLEDNING TIL BASIS-IT
- VEJLEDNING TIL BASIS-FORÆLDRE